

ULOGA DIMENZIJA AFEKTIVNE VEZANOSTI U PREDVIĐANJU VREMENSKE PERSPEKTIVE¹

Apstrakt

Predstavljeno istraživanje bavilo se ispitivanjem uloge dimenzija afektivne vezanosti, Anksioznosti i Izbegavanja, u predviđanju dimenzija vremenske perspektive: Pozitivne prošlosti, Negativne prošlosti, Hedonističke sadašnjosti, Fatalističke sadašnjosti i Budućnosti. Na uzorku, koji obuhvata 146 studenata Filozofskog fakulteta u Nišu (29 muškog i 117 ženskog pola) starosti između 18 i 23 godine ($AS=20.31$), primenjeni su instrumenti ECR i ZPTI. U obradi rezultata korišćena je multipla regresija, gde su kao kriterijum postavljene dimenzije vremenske perspektive, a prediktorske varijable Anksioznost i Izbegavanje. Utvrđeno je da pretpostavljeni prediktori imaju značajan zajednički udeo u predviđanju Negativne prošlosti ($R^2=0.16$; $F=13.68$; $p<0.01$) i Fatalističke sadašnjosti ($R^2=0.06$; $F=4.88$; $p<0.01$). Dok u predviđanju Negativne prošlosti obe dimenzije afektivne vezanosti ostvaruju nezavisan doprinos, i to jednak ($\beta=0.30$, $p=0.00$), u predviđanju Fatalističke sadašnjosti ulogu ima samo Anksioznost ($\beta=0.25$, $p=0.00$). Statistički značajnim prediktorom Pozitivne prošlosti pokazalo se Izbegavanje ($\beta=-0.16$, $p=0.05$). Ovim rezultatima je delimično potvrđena hipoteza istraživanja, zasnovana na teorijskim i empirijskim podacima.

Ključne reči: Anksioznost, Izbegavanje, vremenska perspektiva

Uvod

Vreme u životu individue ne predstavlja samo fizičku kategoriju, već i psihološku dimenziju koja ličnim i socijalnim iskustvima osobe daje određeni smisao, red i koherentnost (Zimbardo & Boyd, 1999). U ovoj subjektivnoj paradigmi, o vremenu se ne govori kao o realnom događaju, već se ono posmatra kroz perspektivu opažača, odnosno kroz stav koji on ima prema vremenu, a koji dalje određuje njegova osećanja i ponašanje prilikom suočavanja sa različitim stimulusima kojima je izložen (Kostić i Nedeljković, 2013). Jedan od aspekata vremena, koji je prepoznat u okviru ove paradigme, jeste vremenska perspektiva. Ona se može shvatiti kao često nesvestan proces smeštanja kontinuiranih iskustava osobe u određene vremenske kategorije (Zimbardo & Boyd, 1999). Tako Zimbardo i Bojd razlikuju šest glavnih vremenskih perspektiva: *Pozitivnu prošlost, Negativnu prošlost, Hedonističku sadašnjost, Fatalističku sadašnjost, Budućnost i Trandcendentalnu budućnost.*

Osobe se međusobno razlikuju prema vremenskoj perspektivi koja je kod njih dominantna, a koja nastaje kao posledica adaptacije na određene uslove života koji

¹ Nastanak rada je finansiran sredstvima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u okviru rada na projektu 179002.

su određeni faktorima kao što su religija, obrazovanje, kultura, ekonomski status, druge osobe, značajni životni događaji (Kostić i Nedeljković, 2013). Za osobe koje imaju nostalgican i pozitivan stav prema prošlosti se kaže da imaju dominantnu perspektivu *Pozitivne prošlosti* (Zimbardo & Boyd, 1999). U skladu sa subjektivnim modelom vremena, značajni životni događaji, kao odrednica ove perspektive, ne moraju biti realno pozitivni, već je važan način na koji ih je osoba interpretirala (Kostić i Nedeljković, 2013). Pozitivna rekonstrukcija prošlosti stoji u osnovi pozitivnog stava prema prošlosti, čineću osobu otpornijom na stres. Nasuprot njoj, osoba kod koje dominira *Negativna prošlost* ima generalno negativan pogled na prošlost i sklona je evociranju negativnih uspomena, uz osećanja tuge i kajanja. Zimbardo i Boyd (Zimbardo & Boyd, 1999) ističu ulogu osobe, odnosno njenih kognitivnih procesa, i u izgradnji ovakvog stava prema prošlosti. Ovi pojedinci pokazuju sklonost obnavljanju uspomena o neuspesima, frustracijama, traumama, bez obzira na sadašnjost, što ih čini anksioznim, te manje funkcionalnim (Kostić i Nedeljković, 2013). Prema pretpostavci Zimbarda i Bojda (Zimbardo & Boyd, 1999) Pozitivna prošlost, kao opozit Negativnoj prošlosti, biće u negativnoj korelaciji sa svim ponašanjima sa kojima je negativna orijentacija prema prošlosti pozitivno povezana. *Hedonistička sadašnjost* podrazumeva vremensku perspektivu u kojoj dominiraju hedonistički stavovi prema životu, a koji podrazumevaju uživanje i spremnost na rizik. Tako dominantno usmerene na trenutna zadovoljstva, ove osobe ne misle o posledicama u budućnosti. Pojedinci kod kojih preovladava stav bespomoćnosti, verovanje da njihov život i budućnost nisu pod njihovom kontrolom zauzimaju perspektivu *Fatalističke sadašnjosti*. Petu kategoriju čine osobe dominantno usmerene na *Budućnost*, odnosno planiranje ciljeva i usmerenost na postignuće. Njih karakteriše pažljivo i savesno obavljanje aktivnosti za koje veruju da će ih dovesti do postavljenog cilja, pokazujući pritom spremnost na ulaganje velikog napora, suzdržavanje od trenutnih zadovoljstava i podnošenje neprijatnih situacija zarad postizanja tog značajnog cilja u budućnosti (Kostić i Nedeljković, 2013). *Transcendentalna budućnost* se odnosi na verovanje osobe u život posle smrti, što se manifestuje kroz visoku samokontrolu, pažljivost, promišljenost i nisku agresivnost zbog brige o mogućim posledicama svog ponašanja. Ova dimenzija nije ispitivana u ovoj studiji.

Porodica i vršnjaci, značajne druge osobe su izdvojene kao činioci koji određuju način doživljavanja vremena (Kostić i Nedeljković, 2013). Prema teoriji afektivne vezanosti, interpersonalna iskustva sa značajnom drugom osobom, koja se izdvojila kao dominantna figura afektivnog vezivanja, u ranim godinama života, važna su za socijalni i emocionalni razvoj ličnosti, odnosno razvoj kapaciteta za uspostavljanje bihevioralne i afektivne regulacije (Stefanović-Stanojević, 2011). Ova emocionalna iskustva dovode do formiranja određenih verovanja o sebi i značajnim drugima, *unutrašnjih radnih modela*, te odgovarajućih obrazaca afektivne vezanosti: *sigurnog, izbegavajućeg, ambivalentnog ili dezorganizovanog*. Ti rani obrasci su vrlo ireverzibilni, te se, u obliku unutrašnjih modela, prenose na partnerske odnose, gde partner postaje dominantna figura vezanosti. Tako se pokazalo da posebno partnerske veze u adolescentskom periodu visoko koreliraju sa kvalitetom ranih afektivnih veza (Steinberg, 1990, prema Stefanović-Stanojević, 2011).

U pokušaju da definišu partnersku ljubav, Hazan i Šejver (Hazan & Shaver, 1987) su pošli od pretpostavke da bi upravo teorija afektivne vezanosti Džona Bolbija mogla biti dobra teorijska osnova. Oni su ljubav predstavili kao kombinaciju tri kontrolna sistema ponašanja: sistema afektivne vezanosti, sistema pažnje i sistema seksualnog ponašanja. Opisujući ove sisteme, Bolbi (Bowlby, 1969/80, prema Stefanović-Stanojević, 2012) navodi kako svaki od njih poseduje i kognitivno-bihejvioralne mehanizme, koji omogućavaju praćenje i korigovanje primarne strategije, usmerene na dostizanje postavljenog cilja, prilagođavajući je zahtevima sredine, odnosno kontekstu. Cilj prvog sistema je osećaj zaštite i sigurnosti, drugi sistem je usmeren na umanjene patnje i podsticanje rasta druge osobe uživljavanjem u njena stanja, dok se treći odnosi na zadovoljenje seksualnih želja partnera. Ukoliko ovi ciljevi nisu zadovoljeni aktiviranjem primarnih strategija, odnosno ukoliko postoji frustracija potreba za afektivnom vezanošću, dolazi do aktivacije sekundarnih: hiperaktivacija i deaktivacija. Za ovaj rad je važan prvi kontrolni sistem, čija hiperaktivacija se ogleda u prenaplašavanju nedostupnosti figure afektivne vezanosti, u ovom slučaju, partnera, prekomernoj zavisnosti od njega, pokušajima da se on kontroliše i pridobije njegova pažnja (Shaver & Mikulincer, 2002). S druge strane, deaktivacija podrazumeva otuđenje, usmerenost i oslanjanje na sebe, kako bi se izbeglo odbacivanje od strane figure afektivne vezanosti. Iako su ovi autori afektivnu vezanost procenjivali korišćenjem kategorijalnog pristupa, neke kasnije studije ukazale su da bi predstavljanje kvaliteta afektivne vezanosti u dvodimenzionalnom prostoru moglo biti ispravnije (npr. Bartholomew & Horowitz, 1991). Te dve dimenzije podrazumevaju *model sebe (Anksioznost)* i *model partnera (Izbegavanje vezanosti)* (Bartholomew, 1990). *Anksioznost* je određena slikom koju osoba ima o sebi, a u zavisnosti od koje će u različitom stepenu brinuti da partner neće biti dostupan kada joj je potreban i biti sklona angažovanju strategija hiperaktivacije sistema vezanosti. Osobe koje imaju nisko izraženu Anksioznost, imaju pozitivnu sliku o sebi. Prema Mihić i saradnicima (2008), osobe sa visoko izraženom Anksioznošću uverene su u sopstvenu disfunkcionalnost u situacijama odvojenosti od značajnih drugih osoba, te uslovljenost opstanka te veze od stepena u kome one zadovoljavaju njihove potrebe. Stalno u strahu da bi mogle biti napuštene, one ne veruju da su dovoljno spretno da ostanu u vezi, kao ni da je zaslužuju, zbog čega su spremne na potčinjavanje i žrtvu u bliskim odnosima.

Stepen *izbegavanja vezanosti*, odnosno stepen nepoverenja u partnerovu dobru volju, te sklonost deaktivaciji sistema vezanosti i ulaganju napora kako bi se održala lična nezavisnost, je određen unutrašnjim modelom partnera, odnosno slikom koju osoba ima o partneru (Bartholomew, 1990). Pojedinci sa nisko izraženim Izbegavanjem imaju pozitivnu sliku o drugima. Prema Mihić i saradnicima (2008), kognitivni obrazac izbegavanja u bliskim relacijama podrazumeva uverenje da je neophodno osloniti se na sebe jer druge osobe ne mogu pružiti *osećaj sigurnosti, stabilnosti, brige, prihvatanja i poštovanja* (Mihić i sar, 2008, str. 68). Ovaj obrazac karakteriše i negiranje potrebe za emocionalnim odnosima – pošto će druge osobe uskratiti zaštitu i negu, ne treba ulaziti u bliske odnose, već se treba usmeriti na sebe, kontrolisati emocije i održati racionalnost.

Kombinacijom ovih dimenzija se dobijaju četiri osnovna obrasca afektivne vezanosti: sigurni (niska Anksioznost i nisko Izbegavanje), izbegavajući (niska Anksioznost i visoko Izbegavanje), preokupirani (visoka Anksioznost i nisko Izbegavanje) i bojažljivi (visoka Anksioznost i visoko Izbegavanje) (Bartholomew & Shaver, 1998).

Unutrašnji radni modeli se mogu definisati kao generalizovane reprezentacije događaja koje podrazumevaju tri vremenske dimenzije: prošlost, sadašnjost i budućnost (Laghi et al, 2009). Prema ovim autorima, oni reflektuju svojstva prošlih događaja, sadašnjih saznanja i budućih očekivanja. Smeštajući ih u dimenzije prošlosti i budućnosti, Cimerman (Zimmermann, 1999) navodi da ovi radni modeli određuju vremensku perspektivu budućnosti i obradu informacija iz prošlosti. Pored toga, a zahvaljujući snažnoj tendenciji asimiliranja sadašnjih iskustava u postojeće modele, izgrađeni radni modeli određuju i da li će osoba primetiti i kako će interpretirati sadašnje postupke partnera (Stefanović-Stanojević, 2011).

Istraživanja odnosa između afektivne vezanosti i vremenske perspektive su pokazala da afektivna vezanost za roditelje i vršnjake jeste važan korelat vremenske perspektive (Laghi et al, 2009; Kostić i Nedeljković, 2013). Pored toga, postoje i studije čiji je cilj bio ispitati odnos između partnerske afektivne vezanosti i vremenske perspektive (Kušanić, 2011; Kominiarczuk & Gordon, 2013). U istraživanju Kominiarczuk i Gordona (2013) je otkriveno da dimenzija Anksioznosti jeste u pozitivnoj korelaciji sa Fatalističkom sadašnjošću, dok je Izbegavanje vezanosti u pozitivnoj korelaciji sa Negativnom prošlošću, Hedonističkom sadašnjošću i Fatalističkom sadašnjošću, a u negativnoj sa Pozitivnom prošlošću i Budućnošću. U radu Kušanić (2011) dobijeno je da Anksioznost, kao dimenzija partnerske afektivne vezanosti, jeste u pozitivnoj korelaciji sa Negativnom prošlošću, Fatalističkom i Hedonističkom sadašnjošću, dok je dimenzija Izbegavanje vezanosti pozitivno povezana sa Negativnom prošlošću i Fatalističkom sadašnjošću, a negativno korelirana sa Pozitivnom prošlošću.

Prethodna istraživanja govore u prilog tezi da unutrašnji radni modeli mogu biti determinante odnosa osobe prema prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Međutim, da bi se izveo takav zaključak, tj. da bi se došlo do istraživanja sa tako visokom eksplanativnom moći, neophodno je dobiti preciznije rezultate o korelacijama ovi konstrukata, s obzirom na to da rezultati prethodnih istraživanja nisu potpuno saglasni. Sa ciljem da se upotpune podaci o njihovom odnosu sprovedeno je ovo istraživanje.

Metod

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je dati odgovor na pitanje da li se na osnovu stepena izraženosti dimenzija afektivne vezanosti (*Anksioznost, Izbegavanje vezanosti*) može predvideti doživljaj vremena, definisanog kroz pet dimenzija vremenske perspektive (*Pozitivna prošlost, Negativna prošlost, Hedonistička sadašnjost, Fatalistička sadašnjost, Budućnost*).

Varijable i instrumenti

Dimenzije afektivne vezanosti

Anksioznost i Izbegavanje vezanosti predstavljaju dve ortogonalno postavljene dimenzije afektivne vezanosti koje se odnose na stepen brige i sumnje u dostupnost partnera (Anksioznost) i stepen potrebe da se održi emocionalna i bihevioralna nezavisnost u partnerskom odnosu (Izbegavanje vezanosti) (Bartholomew, 1990). Instrument za merenje ovih dimenzija u partnerskim odnosima sastavili su Brennan, Klark i Šejver – *Skala iskustava u bliskim odnosima* (Experiences in Close Relationship Scale – ECR, Brennan, Clark & Shaver, 1998). U ovom istraživanju je korišćena srpska verzija ove skale (Stefanović Stanojević, 2012). Instrument je sastavljen iz 36 stavki, na koje se odgovara zaokruživanjem stepena slaganja sa svakom od tvrdnji na sedmostepenoj skali Likertovog tipa. Ukupan skor za svaku od dimenzija se dobija sumiranjem odgovora na odgovarajućim stavkama (18 stavki za obe dimenzije), čime minimalni skor na dimenziji iznosi 18, a maksimalni 126. Pouzdanost testa, utvrđena metodom interne konzistencije, je srednje visine. Cronbachov alfa koeficijent za dimenziju Anksioznost iznosi 0.86, a za dimenziju Izbegavanje 0.89.

Tipovi vremenske perspektive

Pozitivna prošlost, Negativna prošlost, Hedonistička sadašnjost, Fatalistička sadašnjost i Budućnost čine pet tipova vremenske perspektive, definisanih u modelu Zimbarda i Bojda (Zimbardo & Boyd, 1999). Pet dimenzija vremenske perspektive operacionalno su definisane preko skora postignutog na *Zimbardovom Upitniku vremenske perspektive* (ZTPI; Zimbardo Time Perspective Inventory; Zimbardo & Boyd, 1999), koji su za primenu na srpskom uzorku adaptirale Nedeljković i Kostić. Ovaj upitnik sadrži 52 tvrdnje, a od ispitanika se traži da oceni u kojoj meri se svaki od tih ajtema odnosi na njega, zaokruživanjem odgovarajućeg broja na petostepenoj skali Likertovog tipa. Upitnik je sastavljen iz pet subskala, koje predstavljaju operacionalizaciju svakog tipa perspektive. Sumiranjem odgovora na odgovarajućoj subskali i deljenjem ovog zbira sa ukupnim brojem ajtema za svaku subskalnu dobija se prosečan skor za svaki do pet faktora. Pouzdanost subskala, merena metodom interne konzistencije, kreće se od niske do srednje, Cronbachovi alfa koeficijenti iznose 0.85 za Negativnu prošlost, 0.80 za Hedonističku sadašnjost, 0.72 za Pozitivnu prošlost, 0.72 za Budućnost i 0.74 za dimenziju Fatalistička sadašnjost.

Hipoteze istraživanja

Osnovna hipoteza ovog istraživanja je da se na osnovu stepena izraženosti dimenzija afektivne vezanosti (*Anksioznost, Izbegavanje vezanosti*) mogu predvideti dimenzije vremenske perspektive (*Pozitivna prošlost, Negativna prošlost, Hedonistička sadašnjost, Fatalistička sadašnjost, Budućnost*).

Pretpostavka je da se na osnovu više izraženosti Anksioznosti i Izbegavanja, mogu predvideti viši skorovi na dimenzijama Negativna prošlost i Fatalistička sadašnjost, odnosno niži skor na dimenziji Pozitivna prošlost. Hipoteze koje se odnose na vezu između dimenzija afektivne vezanosti, s jedne strane, i Hedonističke sadašnjosti i Budućnosti, s druge strane, nisu specifikovane, već su činile eksplorativni deo istraživanja.

Uzorak

Uzorak je činilo 146 ispitanika, pripadnika studentske populacije, sa Filozofskog fakulteta u Nišu. Od toga 64 studenta sociologije (46 ženskog pola i 18 muškog pola), 13 studenata novinarstva (10 ženskog pola i 3 muškog pola) i 69 studenata psihologije (61 ženskog pola i 8 muškog pola). Starost ispitanika se kretala od 18 do 23 (AS=20,31).

Postupak istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u periodu od decembra 2014. do maja 2015. godine na Filozofskom fakultetu u Nišu. Ispitivanje je bilo grupno, a učesnici su informisani o anonimnosti ispitivanja i korišćenju dobijenih podataka samo u istraživačke svrhe.

Rezultati

Sa ciljem da se odgovori na postavljeno pitanje, najpre je primenjena multipla regresiona analiza, u kojoj su kao prediktori postavljene varijable pol, godine starosti i departman, a kao kriterijum različite dimenzije vremenske perspektive. Ovaj korak je izvršen sa ciljem kontrolisanja efekta egzogenih varijabli.

Nakon toga je primenjena nova višestruka regresiona analiza, u kojoj su kao prediktori postavljene dimenzije afektivne vezanosti, a kao kriterijum standardizovani reziduali dimenzija vremenske perspektive, dobijeni u prethodnom koraku.

Tabela 1. *Multipla regresiona analiza: Anksioznost i Izbegavanje kao prediktori Negativne prošlosti*

	Negativna prošlost			
	Beta	Statistička značajnost	F	Sažetak modela
Anksioznost	0.30	0.00	13.68**	R= 0.40
Izbegavanje vezanosti	0.30	0.00		R ² = 0.16

** statistički značajno na nivou $p < 0.01$

Podaci iz tabele 1 pokazuju da Anksioznost i Izbegavanje vezanosti, odnosno ova kombinacija prediktora umereno linearno korelira sa Negativnom prošlošću, te

da objašnjava 16% varijanse skora na skali Negativne prošlosti. Na osnovu ovih rezultata zaključuje se da se negativna orijentacija prema prošlosti može predvideti na osnovu stepena izraženosti dimenzija afektivne vezanosti. Obe dimenzije jesu jednako dobri prediktori, a korelacije su na granici između niske i korelacije srednje jačine. Što su kod pojedinca više izražene Anksioznost i Izbegavanje vezanosti, to će on imati negativniji odnos prema prošlosti.

Tabela 2. *Multipla regresiona analiza: Anksioznost i Izbegavanje kao prediktori Hedonističke sadašnjosti*

Hedonistička sadašnjost				
	Beta	Statistička značajnost	F	Sažetak modela
Anksioznost	0.04	0.63	0.41	R= 0.08
Izbegavanje vezanosti	-0.06	0.48		R ² = 0.01

Na osnovu podataka prikazanih u tabeli 2 može se zaključiti da dimenzije afektivne vezanosti, Anksioznost i Izbegavanje vezanosti, u kombinaciji, objašnjavaju 1% varijanse skora na skali Hedonističke sadašnjosti, koji nije statistički značajan. Pored toga, nijedan od prediktora ne ostvaruje pojedinačni doprinos u predviđanju kriterijuma. Dakle, na osnovu skorova na skalama Anksioznosti i Izbegavanja ne može se predvideti hedonistička orijentacija prema sadašnjosti.

Tabela 3. *Multipla regresiona analiza: Anksioznost i Izbegavanje kao prediktori Pozitivne prošlosti*

Pozitivna prošlost				
	Beta	Statistička značajnost	F	Sažetak modela
Anksioznost	0.05	0.53	2.35	R= 0.18
Izbegavanje vezanosti	-0.16	0.05		R ² = 0.03

Podaci iz tabele 3 pokazuju da Anksioznost i Izbegavanje vezanosti, odnosno ova kombinacija prediktora ne objašnjava statistički značajan procenat skora na skali Pozitivne prošlosti (3%). Međutim, iz ovih podataka se može izvesti i zaključak da Izbegavanje ostvaruje statistički značajan nezavisni doprinos predviđanju pozitivne orijentacije prema prošlosti. Što je Izbegavanje manje izraženo, to će se stav prema prošlosti biti pozitivniji.

Tabela 4. *Multipla regresiona analiza: Anksioznost i Izbegavanje kao prediktori Budućnosti*

Budućnost				
	Beta	Statistička značajnost	F	Sažetak modela
Anksioznost	0.00	1.00	0.05	R= 0.03
Izbegavanje vezanosti	-0.03	0.76		R ² = 0.00

Podaci dati u tabeli 4 pokazuju da se skorovima postignutim na dimenzijama afektivne vezanosti ne može objasniti skor na skali Budućnosti. Na osnovu ovih

rezultata može se zaključiti da Anksioznost i Izbegavanje nisu značajni prediktori Budućnosti kao vremenske perspektive.

Tabela 5. *Multipla regresiona analiza: Anksioznost i Izbegavanje kao prediktori Fatalističke sadašnjosti*

	Fatalistička sadašnjost			Sažetak modela
	Beta	Statistička značajnost	F	
Anksioznost	0.25	0.00	4.88**	R= 0.25
Izbegavanje vezanosti	-0.01	0.89		R ² = 0.06

** statistički značajno na nivou p <0.01

Iz podataka datih u tabeli 5 može se izvesti zaključak da Anksioznost i Izbegavanje vezanosti, tj. ova kombinacija prediktora nisko korelira sa Fatalističkom sadašnjosti, te da objašnjava 6% varijanse skora na skali Fatalističke sadašnjosti. Analizom nezavisnih doprinosa prediktora, zaključuje se da se na osnovu nivoa izraženosti Anksioznosti može predvideti fatalistička orijentacija prema sadašnjosti, i da je ta korelacija niska. Što je kod pojedinca više izražena Anksioznost, to će on biti skloniji fatalističkoj orijentaciji prema sadašnjosti.

Diskusija

Ova studija za svoj osnovni cilj je imala proveravanje uloge dimenzija afektivne vezanosti, Anksioznosti i Izbegavanja vezanosti, u predviđanju dimenzija vremenske perspektive: Pozitivne prošlosti, Negativne prošlosti, Hedonističke sadašnjosti, Fatalističke sadašnjosti i Budućnosti. Utvrđeno je da prediktori uključeni u model imaju značajan zajednički udeo u predviđanju Negativne prošlosti i Fatalističke sadašnjosti, čime je delimično potvrđena hipoteza istraživanja. U toj kombinaciji, one objašnjavaju 16% varijanse skora na skali Negativne prošlosti, odnosno 6% na skali Fatalističke sadašnjosti. Pritom, nezavisan doprinos u predviđanju Fatalističke sadašnjosti ostvaruje samo Anksioznost. Ove dimenzije afektivne vezanosti se nisu pokazale značajnim prediktorima dimenzija Hedonističke sadašnjosti i Budućnosti. U predviđanju Pozitivne prošlosti statistički značajan doprinos ostvaruje samo Izbegavanje vezanosti. Što je Anksioznost izražena u višem stepenu, to je stav prema prošlosti negativniji i fatalistička orijentacija prema sadašnjosti izraženija. Kada se radi o drugoj dimenziji afektivne vezanosti, što osoba više izbegava vezanost, to je njen odnos prema događajima iz prošlosti negativniji i manje je sklona sentimentalnom i toplom stavu prema prošlosti.

Negativna orijentacija prema prošlosti i fatalistička prema sadašnjosti kod osoba sa visokom Anksioznošću, kao i usmerenost na negativne uspomene iz prošlosti, odnosno odsustvo pozitivnog stava prema prošlim događajima kod osoba sa visokih Izbegavanjem bi mogle biti objašnjene kognitivnim obrascima koje su otkrili Mihić i saradnici (2008).

Poznato je da uverenja oblikuju, ne samo emocionalne i bihevioralne odgovore, već i percepciju, interpretaciju podataka, pamćenje i reprodukciju (Beck, 2007). Kada se nađe u nekoj situaciji, osoba će selektivno usmeravati svoju pažnju ka onome što potvrđuje njeno verovanje, ne obraćajući pažnju na one informacije koje ne govore njemu u prilog.

Iz ugla kognitivnog modela bi se tako izbegavanje bliskih emocionalnih odnosa, racionalnost, kontrola i usmerenost na sebe, strategije deaktivacije sistema afektivne vezanosti, mogli posmatrati kao kompenzatorske strategije, koje osobi olakšavaju da se nosi sa negativnim uverenjima o značajnim drugima. Sličnu ulogu kod osoba sa visokom Anksioznošću ima strategija hiperaktivacije sistema vezanosti, koja se zasniva na pretpostavci da će njihova veza opstati pod uslovom da se one stalno žrtvuju i zadovoljavaju potrebe partnera. Kako bazično uverenje utiče na pažnju i pamćenje, čineći ih selektivnim, one će opažati odbijanje čak i kada ono realno ne postoji, a takođe će i lakše obnavljati događaje iz prošlosti u kojima su iskusili odbacivanje.

Stoga, osobe sa visokom Anksioznošću, sa snažnim uverenjem da ne zaslužuju ljubav i strahom da će biti ostavljene, pokazuju sklonost ruminiranju iskustava koja potvrđuju ova uverenja, a koja su ispunjena frustracijama i traumatičnim iskustvima, što vodi dominantno negativnoj orijentaciji prema prošlosti. One su sklone stvaranju jakih asocijacija između ovih negativnih iskustava, usled čega, obnavljanje jedne uspomene povlači za sobom obnavljanje i onih povezanih sa njom (Mikulincer & Shaver, 2003, prema Shaver & Mikulincer, 2014). Obnavljanje ovih sećanja, odnosno emocionalnih stanja koja ih prate, služi njihovom cilju – pridobijanje pažnje partnera, zbog čega bi one mogle čak i preuveličavati njihov intenzitet, te njihov ugrožavajući potencijal. Jedan od načina na koji se to postiže je pripisivanje odgovornosti za ishod nekontrolabilnim i generalnim personalnim nedostacima. Tako, preuveličavanjem sopstvene bespomoćnosti i ranjivosti, prezentujući se slabim i zavisnim od drugih, mogu privući željenu pažnju, te dobiti za njih tako važnu podršku i zaštitu od drugih (Cassidy & Berlin, 1994). Ukoliko bi bile kompetentne, mogle bi izgubiti pažnju.

Međutim, ovaj doživljaj bespomoćnosti nije samo hiperaktivaciona strategija, on i realno postoji u kognitivnom obrascu ove osobe, koga karakteriše opažanje sopstvene nesposobnosti da funkcioniše nezavisno od figure vezanosti, a koji je nastao kroz ranije interakcije sa nedostupnim ili nepouzdanim osobama. Otuda i njihov fatalistički pogled na sadašnjost. Dakle, i pored realnih osnova za negativan odnos prema prošlosti, a fatalistički prema sadašnjosti, pretpostavlja se da se dobijena veza jednim delom može objasniti i njihovom kognitivnom pristrasnošću koja se ogleda u preteranoj generalizaciji i ekstrapolaciji ranijih negativnih iskustava sa figurom afektivne vezanosti na nove odnose i aktuelne situacije (Mikulincer & Shaver, 2003, prema Shaver & Mikulincer, 2014). Ovi rezultati se delimično poklapaju sa nalazima studije Kominiarczuk i Gordona (2013), gde je dimenzija Anksioznosti bila u pozitivnoj korelaciji sa Fatalističkom sadašnjošću, kao i onima koje je dobila Kušanić (2011), a gde je Anksioznost bila u pozitivnoj korelaciji sa Negativnom prošlošću, Fatalističkom i Hedonističkom sadašnjošću.

Sličan odnos prema prošlosti dobijen kod osoba sa izraženim Izbegavanjem ne može biti objašnjen na ovaj način. Nasuprot individuama sa visokom Anksioznošću, ove osobe teže potiskivanju emocionalnih iskustava, pa i onih vezanih za odnos sa figurama afektivne vezanosti (Fraley & Brumbaugh, 2007). Pretpostavka ja da je za to odgovorna njihova odbrambena strategija, čiji je cilj izbegavanje bola i frustracije zbog nezadovoljenja potrebe za afektivnom vezanošću, a koja se manifestuje ignorisanjem i plićom obradom informacija koje bi mogle da aktiviraju njihov sistem vezanosti. Pri suočavanju sa pretnjom, ličnom ili vezanom za interpersonalni odnos, ove osobe se trude da blokiraju osećanja i uspomene u vezi sa njom. Kako su pokazali neki eksperimenti (Fraley & Brumbaugh, 2007), osobe sa visokim Izbegavanjem vrlo površno obrađuju informacije koje su u vezi sa afektivnim vezama, što posledično dovodi i do neuspešnije reprodukcije. U jednom drugom istraživanju (Mikulincer & Orbach, 1995) od ispitanika se tražilo da reprodukuju rana iskustva u kojima su doživeli ljutnju, tugu, anksioznost i sreću i da ih rangiraju prema intenzitetu. Osobe sa visokim Izbegavanjem su imale najduže vreme latencije i ocenile su ih najmanje inenzivnim, dok su se osobe sa visokom Anksioznošću najbrže setile tih događaja, a emocionalne reakcije procenile najintenzivnijim.

U studiji predstavljenoj u ovom radu se od ispitanika tražilo da izveste o postojanju pozitivnih i negativnih iskustava iz prošlosti, te tendenciji da ih obnavljaju, ali ne i da ih opišu i ocene intenzitet emocija koja ona kod njih proizvode. Na osnovu toga se saznalo da osobe sa visokim Izbegavanjem na prošlost ne gledaju sa nostalgijom, ne doživljavaju je pozitivnom, već je nasuprot tome odnos prema njoj negativan. Moguće je da je ova razlika u instrumentima odgovorna za razlike u nalazima. U istraživanju Kominiarczuk i Gordona (2013) Izbegavanje vezanosti je takođe bilo u pozitivnoj korelaciji sa Negativnom prošlošću, a u negativnoj sa Pozitivnom prošlošću, ali je u njemu utvrđena i pozitivna povezanost ove dimenzije sa Hedonističkom sadašnjošću i Fatalističkom sadašnjošću, a negativna sa Budućnošću. U radu Kušanić (2011) dobijeno je da Izbegavanje vezanosti pozitivno korelira sa Negativnom prošlošću i Fatalističkom sadašnjošću, a negativno sa Pozitivnom prošlošću. Dakle, u ovim istraživanjima je dobijen veći broj statistički značajnih veza, zbog čega bi trebalo razmotriti postojanje neke eksterne varijable koja nije kontrolisana, a mogla bi biti faktor slučajnih ili sistematskih razlika u rezultatima. Ipak, i u njima je utvrđena pozitivna veza Izbegavanja sa Negativnom prošlošću, odnosno negativna sa Pozitivnom prošlošću. Ovaj rezultat je u saglasnosti sa pretpostavkom Zimbarda i Bojda (Zimbardo & Boyd, 1999) da će Negativna prošlost, kao suprotnost pozitivnoj orijentaciji prema prošlosti, biti u pozitivnoj korelaciji sa svim ponašanjima sa kojima je Pozitivna prošlost negativno povezana. U njihovoj studiji, Pozitivna prošlost je bila u negativnoj korelaciji sa anksioznošću, depresijom, a u pozitivnoj sa samopoštovanjem i srećom. Anksioznost u njihovom istraživanju nije predstavljala dimenziju afektivne vezanosti već crtu ličnosti.

Kako je iskustvo osoba sa negativnim unutrašnjim modelom značajnih drugih bilo ispunjeno udaljenim, odbacujućim interakcijama, ili takvim interpretacijama transakcija, njihov odnos prema prošlosti je dominantno negativan. Ovo bi se moglo objasniti pretpostavkom da ove osobe selektivno percipiraju kvalitet emocionalnih

iskustava, pa i onih interpersonalnih, te blokirajući svaku emocionalnu reakciju, iz straha da ponovo dožive odbacivanje, ne primećuju potencijalno funkcionalne aspekte emocionalnih iskustava (Shaver & Mikulincer, 2014). S druge strane, osobe koje su visoko anksiozne u bliskim odnosima ne percipiraju adaptivne potencijale ovih iskustava usmeravajući svoju pažnju samo na njihove negativne aspekte. Iako različito reaguju na emocionalna iskustva, ishod je vrlo sličan, i osobe sa visokim Izbegavanjem i osobe sa visokom Anksioznošću, usled ove selektivnosti u opažanju, a onda i sećanju, izgrađuju negativan stav prema prošlosti. Kako su pokazali rezultati nekih studija (npr. Berant, Mikulincer & Florian, 2001), pri suočavanju sa stresom ove individue pokazuju sličan način reagovanja pri susretu sa intenzivnim i dugotrajnim stresom, pokazujući pesimizam i povećavne uznemirenosti, što se objašnjava onim što im je zajedničko, a to je bazična nesigurnost u odnosu sa figurama afektivne vezanosti.

Rezultati ove studije upućuju na značaj iskustava sa figurama afektivne vezanosti, te izgrađenih unutrašnjih radnih modela, za individualne razlike u vremenskim perspektivama. Prema dobijenim nalazima, ta iskustva bi mogla biti značajna za odnos prema prošlosti i sadašnjosti, dok se percepcija budućnosti, definisana u ovom modelu vremenskih perspektiva, ne može predvideti na osnovu dimenzija afektivne vezanosti. Ograničenja ovog istraživanja ogledaju se u malom uzorku, koga čine samo adolescenti, zbog čega bi se nalazi mogli smatrati eksterno validnim, odnosno generalizabilnim samo za ovu populaciju. Takođe, sprovedena je statistička kontrola spoljnih varijabli, kojom je eliminisan deo varijanse objašnjen njima, ali koja ne može zameniti druge tehnike kontrole koje se primenjuju tokom ispitivanja. Stoga bi dobijene rezultate trebalo shvatiti kao smernice za buduća istraživanja, koja će prevazilaženjem ograničenja ove studije približiti naučnu javnost otkrivanju pravog modela odnosa između dimenzija afektivne vezanosti i vremenske perspektive.

Literatura

- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7 (2), 147–178.
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61 (2), 226–244.
- Bartolomew K. & Shaver P. (1998). Methods of assessing attachment: Do they converge; in J. A. Simpson and W. S. Rholes (eds.): *Attachment theory and close relationships* (pp. 25-45), New York: Guilford Press.
- Beck, J. S. (2007). *Osnove kognitivne terapije*. Zagreb: Naklada Slap.
- Berant, E., Mikulincer, M. & Florian, V. (2001). The association of mothers' attachment style and their reactions to the diagnosis of infant's congenital heart disease. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 20 (2), 208-232.
- Brennan, K. A., Clark, C. L. & Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult romantic attachment: An integrative overview; in J. A. Simpson & W. S. Rholes (eds.):

- Attachment theory and close relationships* (pp. 46-76), New York: Guilford Press.
- Cassidy, J. & Berlin, L. J. (1994). The Insecure/Ambivalent Pattern of Attachment: Theory and Research. *Child Development*, 65 (4), 971–991.
- Fraley, R. C. & Brumbaugh, C. C. (2007). Adult Attachment and Preemptive Defenses: Converging Evidence on the Role of Defensive Exclusion at the Level of Encoding. *Journal of Personality*, 75 (5), 1033-1050.
- Hazan, C. & Shaver, P. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (3), 511-524.
- Kominiarczuk, N. K., & Gordon, A. (2013). *Attachment insecurity depicts what time perspectives one lives in*. Poster presentation at the Western Psychological Association meeting, Reno, April 2013.
- Kostić, A. i Nedeljković, J. (2013). *Studije vremenskih perspektiva u Srbiji*. Niš: Punta
- Kušanić, I. (2011). *Odnos privrženosti ljubavnim partnerima u odrasloj dobi i vremenskih perspektiva*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Laghi, F., D'Alessio, M., Pallini, S. & Baiocco, R. (2009). Attachment Representations and Time Perspective in Adolescence. *Social Indicators Research*, 90 (2), 181-194.
- Mihić, I., Zotović, M. i Petrović, J. (2008). Rane disfunkcionalne kognitivne šeme: povezanost sa afektivnom vezanošću u bliskim relacijama u mlađem odraslom dobu. *Primenjena psihologija*, 1 (1-2), 57-76.
- Mikulincer, M., & Orbach, I. (1995). Attachment styles and repressive defensiveness: The accessibility and architecture of affective memories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68 (5), 917-925.
- Shaver, P. R. & Mikulincer, M. (2002). Attachment-related psychodynamics. *Attachment and Human Development*, 4 (2), 133-161.
- Shaver, P. R., & Mikulincer, M. (2014). Adult attachment strategies and the regulation of emotion; in J. J. Gross (ed.): *Handbook of emotion regulation* (2nd ed., pp. 237-250). New York: Guilford Press.
- Stefanović Stanojević, T. (2011). *Afektivna vezanost, razvoj, modaliteti i procena*. Niš: Filozofski fakultet.
- Stefanović Stanojević, T. (2012). *Da li mislimo ljubav kada kažemo ljubav*. Niš: Filozofski fakultet.
- Zimbardo, P. G., & Boyd, J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-difference metric. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77 (6), 1271-1288.
- Zimmermann, P. (1999). Structure and functioning of internal working models of attachment and their role for emotion regulation. *Attachment and Human Development*, 1 (3), 291-306.
- Zimbardov upitnik vremenske perspektive. Preuzeto sa: <http://www.timeperspective.net/uploads/2/5/4/4/25443041/serbian.pdf> (12.12.2014.)

Marija Mladenov

THE ROLE OF ATTACHMENT DIMENSIONS IN PREDICTING TIME PERSPECTIVE

Abstract

This study investigated the role of Attachment dimensions, Anxiety and Avoidance, in predicting Time Perspective dimensions: Past Positive, Past Negative, Present Hedonistic, Present Fatalistic and Future. On the sample, which consisted of 146 students of the Faculty of Philosophy in Nis (29 male and 117 female), aged between 18 and 23 years ($M=20.31$), ECR and ZTPI were applied. Multiple regression analysis was used to evaluate the relationships between Time Perspective dimensions, as criteria, and Anxiety and Avoidance, as predictors. The results showed that those predictors had significant role in predicting Past Negative ($R^2=0.16$; $F=13.68$; $p<0.01$) and Present Fatalistic ($R^2=0.06$; $F=4.88$; $p<0.01$). While both of Attachment dimensions had independent, equally sized, contributions in predicting Past Negative ($\beta=0.30$, $p=0.00$), only Anxiety uniquely predicted Present Fatalistic ($\beta=0.25$, $p=0.00$). Avoidance was significant predictor of Past Positive ($\beta=-0.16$, $p=0.05$). These results partially confirmed the main hypothesis, based on theoretical and empirical data.

Key words: Anxiety, Avoidance, Time Perspective

